

JÄRJEKORD, PALJAD NAISED JA POLIITIKA

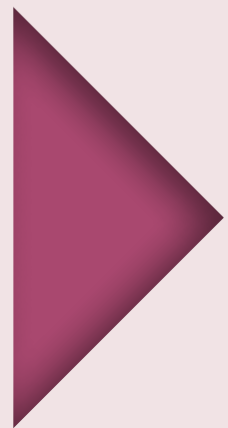

Naine fotokunstis 1983 žürii.

FOTO: MEELIS LOKK

OO, NAINE, KES SA OLED FOTOL, PÜHITSETUD OLGU SINU KEHA!

“Järjekord. Üks episood Tartu fotoloost” on näitus näitusest, mida saab vaadata Tartu Kunstimuuseumis TARTMUS. **Indrek Grigor** sukeldub aegadesse, mil naisterahva kujutamine fotol tundus tuhandetele inimestele veel omaette pidulik ja ärevaks ajav sündmus. 1983. aasta 3. märtsil avati Tartu Fotoklubi eestvedamisel Tartu Kunstimajas esimene näitus sarjast “Naine fotokunstis”, millest sai hoobilt Tartu näituste ajaloo üks suuremaid menukeid. Sarja kuulus kokku viis episoodi - aastatel 1983, 1986, 1989 ja 1991 Tartu Kunstimajas toimunud näitused ning viimaseks jäänud näitus 1993. aastal Kүү galeriis.

1

1983. aasta 3. märtsil avati Tartu Fotoklubi eestvedamisel Tartu Kunstimajas üleliidulisele konkursile "Naine fotokunsti" saadetud fotode näitus, millest kujunes üleöö Tartu kõigi aegade menukaim näitus. Vahetult enne näitust "Naine fotokunsti" rippusid Kunstimaja saalis Tiit Pääsukese maalid, mida käis vaatamas 4210 inimest. "Naine fotokunsti" kogus aga 17 520 külastust. Kusjuures keskmiselt külastas toona Kunstimaja näituseid ca 2000 inimest per näitus.

Meil seksi ei ole!

Näituse menu põhjus on võrdlemisi ilmne – defitsiit. Nõukogude Liidus teadupärast seksi ei olnud.

1986. aastal glasnosti tingimustes toimunud Bostoni ja Leningradi vahelises, kummagi riigi naisi teineteisele lähemale toovas telesillas "Naised kõnelevad naistega / Женщины говорят с женщинами" kurtis üks vanem proua Ühendriikide stuudios üleseksualiseeritud reklaamide pärast USA televisioonis ja uuris sarnaste reklaamide kohta NSVL-is.

Leningradist kõlas vastuseks hiljem popkultuuris loosungiks mugandunud: "NSVL-is seksi ei ole / В СССР секса нет". Täies pikkuses oli Leningradi stuudios sõnastatud vastus: "Meil ei ole seksi ja me oleme rangelt selle vastu." Selle järel puhkenud naeru sekka hüüdis teine stuudiokülaline: "Meil on seksi, aga reklaame ei ole."

Avalik patukahetsemine

Kuid sama defitsiitne kui erootika ja tarbekaubad, oli valitseva kehva trükitehnika tõttu ka kvaliteetne pilt. Näitus oli ainus meedium kvaliteetse fotokujutise kogemiseks ning lõpetuseks mängis oma rolli näituse populaarsuses ka osalevate kunstnike rahvusvaheline haare. NSVL hõlmas omal ajal kuuendikku planeedist, kus keskvalitsuse ettekirjutusel tegutses tuhandeid fotoklubisid, mille paremiku Tartu Fotoklubi kunstiline juht Valeri Parhomenko Tartusse mobiliseerida suutis.

Tõsi, Parhomenko enese, kaasaegsed hinnangud konkursile laekunud tööde aadressil on võrdlemisi hävitavad.

26. märtsil 1983 Edasis ilmunud retensioonis kirjutab ta: "Tervikuna jätab näitus soovida nii kunstiliselt kui oskusest igakülgsest kajastada tänapäeva naise elu."

Jääb lõpuni selgusetuks, kas tegemist on siira arvamuse avaldusega või enese- ja näituseidee kaitsmisega. Vanasõna teab rääkida, et parim kaitse olla rünnak. Esinedes ise omaenese tegude suurima kriitikuna, võtad sõna teistelt võimalikelt ründajatelt. Avalik patukahetsemine oli nõukogude ajal levinud praktika.

Kuid Parhomenko võis olla ka siiras. Vanameister ise ei soostunud nüüd enam toonastest sündmustest rääkima, kuid neis põgusais kommentaarides, mis saada õnnestus, oli ta ka tagasivaatavalt endiselt erakordselt kriitiline.

8. märts

Naiseteemaline näitus oli võimude silmis kahtlane ettevõtmine. Hoobilt oli õhus pornograafia kahtlus.

"Naine fotokunsti" oli näitus-konkurss: fotograafid saatsid üle liidu postiga oma tööd Tartusse, kus žürii valis mitte ainult selle, kes näitusele eksponeerimist väärivad, vaid ka kelle foto on kõige parem. 1983. aastal jäi sealjuures akti kategoorias I koht üldse välja andmata, sest leiti, et ühtki väärilist fotot konkursile ei laekunud.

Sündmust 1986. aastal korrates peeti vajalikuks statuuti täiendada ja algselt väljakuulutatud portree- ja aktifoto žanrile sotsiaalne teema lisada.

Näituse sisuga seotud poliitilistele probleemidele viitab ka asjaolu, et arhiivis

Naine Fotokunsti 1989 avamine.

Naine Fotokunsti 1983 enne avamist ja preemiade üleandmist.

NÄITUS NÄITUSEST

"Järjekord. Üks episood Tartu fotoloost" on näitus näitusest. 1983. aasta 3. märtsil avati Tartu Fotoklubi eestvedamisel Tartu Kunstimajas esimene näitus sarjas "Naine fotokunsti", millest sai hoobilt Tartu näituste ajaloo üks suurimaid menukeid. Sarja kuulus kokku viis episoodi – aastatel 1983, 1986, 1989 ja 1991 Tartu Kunstimajas toimunud näitused ning viimaseks jäänud näitus 1993. aastal Kuu galeriis.

Kõige populaarsem oli "Naine fotokunsti" 1989. aastal, kui seda külastas nelja nädala jooksul 24 000 inimest. Lood kunstimaja ukse taga loogelnud järjekorrast ongi tänase näituse algne impulss, kuid sellele kurioosusele episoodile keskendumise kaugem

eesmärk on juhtida tähelepanu kaheksakümne date fotograafia rahvusvahelisele haardele ning rangelt reglementeeritud loomeliitidega võrreldes märksa suuremat vabadust nautinud fotoklubide omapärasele rollile kultuuriloos.

Taasiseseisvumise aegse poliitilise meelsuse oluliseks osaks oli suisa karnevalilik vastandumine NSVL-ile, sealjuures ka selle puritaanlikkusele. Koos meediavabaduse kasvuga – 1989 hakkas ilmuma ajakiri Maaja, ajalehe Edasi esikaanel ilmus akt jne – kaotas "Naine fotokunsti" oma väärtuse defitsiidina.

Parhomenko küll üritas kooperatiivi ja hiljem aktsiaseltsi kujul salongi turumajanduslikult tulusaks ettevõtmiseks ümber

FOTO: ÜLOUJUMAE

säilinud dokumendid lubavad oletada, et esialgu oli plaanis näitus korraldada 1982. aasta oktoobris, kuid lükati siis edasi 1983. aasta märtsi, mil see avati naistepäevapidustuse raames. Kusjuures näituse sekretäri Helju Kommerit tänava intervjuueerides ütles ta, et näituse avamine mingil muul kuupäeval oleks olnud täiesti mõeldamatu.

"Mees ja mootorratas"

Kokkuvõttes oli 1983. aasta sündmus piisavalt märkimisväärne, et seda lubati korrata. Kui Tartu Kultuurihoone, mille katuse all Tartu Fotoklubi tegutses, küsis 1985. aastal luba II klubidevahelise fotonäituse-konkursi "Naine fotokunsti" organiseerimiseks, kiitis ENSV Ametiühingute Nõukogu esimees Jaak Kaarma näituse heaks manitseva kommentaariga: "Nõus. Soovin edu. Palun kindlustada asjatundlik ja ideeliselt õigesti orienteeritud orgkomitee ja žürii."

Tõenäoliselt täpselt nii ka läks. 1986. aasta näitus ei olnud küll nii populaarne kui esimene, aga siiski märkimisväärne.

Kolm aastat hiljem, 1989. aastal keset laulvat revolutsiooni konkursi kolmandat korda korraldades oli aga olukord juba hoopis teine. Ideeliselt õigesti orienteeritud žürii liikmete asemel rõhutasid korraldajad, et esmakordselt

struktureerida, kuid üheksakümne date kauboikapitalismis see ei õnnestunud.

"Järjekord. Üks Episood Tartu fotoloos" kuulub näitustesarja "Tartu 88", mille raames toimuvate arhiiviprojektidega võtab Tartu Kunstimuseum vaatluse alla arhiivides kõige vähem esindatud viimased 35 aastat meie kunstiajaloo, eesmärgiga luua teaduslikult läbitöötatud arhiiv, mis täiendaks muuseumi varasemaid materjale.

Paratamatult ei jutusta valminud näitus kogu lugu konkursist "Naine fotokunsti", kuid loodetavasti toob tähelepanu, mille näitus teemale koondab, päevavalgele mälestusi inimestelt, keda näitust ette valmistades ei taibanud küsitleda, ja ka fakte, mis jäid leidmata.

FOTO: PEETER LANGOVITS

teistes sotsialistlikes riikides ja 1980. aastatel juba NSVL-i vabariikideski.

Kuni kommunismi langemiseni oli Krakowi Fotoseltsi peakorter, kus pidevalt eksponeeriti “Venuse” konkursi paremikku, üks turistide meelispaiku. Taoline menu oli võrdlemisi inspireeriv.

Edasi, 22. august 1989

Näitus “Naine fotokunsti” Tartus ei saanud juba Eesti tagasihoidliku populatsiooni tõttu numbriliselt kunagi sellise menu osaliseks nagu “Venus”. Tipphetkel, 1989. aastal, külastas Tartu Kunstimaja näitust nelja nädala jooksul 24 000 vaatajat, mis vaatamata sellele, et Poola-kolleegid meie tagasihoidliku numbri üle vaid muigavad, on tõenäoliselt Tartu näituste ajaloo absoluutne külaliste rekord, mille kordamiseks ma ka tulevikus ühtegi viisi ei näe. Pelga defitsiidiga sellist populaarsust aga enam selgitada ei saa. Pigem näib näitusekülastus olevat olnud poliitilise meelsuse avaldus.

Viimase oletuse paikapidavuse üheks näiteks on ajalehes Edasi 1989. aasta suvel korraldatud fotokonkurss “Suvenaine”.

Lehes ilmusid juuni lõpust septembrini iga päev naisi kujutavad fotod, sealjuures ka hulganisti akte, mille seast lehelugejad said valida oma lemmiku, lõigates välja ja saates toimetusse talongi oma lemmikfoto numbriga. Kusjuures lehe küljenduse seisukohalt ei ole tegemist sugugi kerglase meeletahutusega: “Suvenaine” ei ole n-ö lehe sabas, vaid kolmandal-neljandal lehel, kõrvuti oluliste päevauudistega.

Kõige silmatorkavam on 22. augusti lehe küljendus, kus üleskutse all osaleda Balti ketis on **Kalju Suure** akt. Need kaks olid lugejaile võrdselt tähtsad.

Kooperatiiv “Naine fotokunsti”

Näitusekorraldajad olid projekti edust põhjendatult tiivistatud, sellele viitab 1989. aasta näituse järel realiseerunud idee kasutada ära uudset võimalust eraettevõtluks ja moodustada teeninduskooperatiiv Naine Fotokunsti, et tekiks võimalus muidu Ametiühingute Nõukogu kassasse laekunud näitusetulusid järgmiste projektide teostamiseks kasutada.

Kooperatiiv reorganiseeriti hiljem AS-iks Art Foto Expo. Näitus-konkurss toimus pärast tormilist 1989. aastat veel ka 1991 ning 1993. aastal. Kusjuures 1990. aastal katsetati ka konkursiga “Mees fotokunsti”

hindas fotosid rahvusvahelistest eriala asjatundjatest kokkupandud kollektiiv.

Nende hulgas olid ka Krakowi fotosalongi “Venus” direktor **Władysław Klimczak** ning Tšehhi linnas Strakonices näitust “Naine” korraldaj **Zdeněk Fál**.

Viimase kohta räägitakse lõbusat lugu, kuidas ta 1969. aastal läbikukkumiseks osutunud näituse “Mees ja mootorratas” järel kõitvatemat teemat otsides kullasoone leidis.

“Venus”

Idee korraldada Tartus naiseteemaline näitus ei sündinud tühjale kohale. Eesti

Naiseteemaline näitus oli võimude silmis kahtlane ettevõtmine. Hoobilt oli õhus pornograafia kahtlus.

olulisim fotokriitik **Peeter Tooming** avab 1983. aasta Tartu näituse retsensiooni naiseteemalisele pühendatud näituste loeteluga. Neist ühele põnevamaile, “Venusele” viitab ka Tartu näituse kuraator Valeri Parhomenko ise näituse avamisel antud intervjuus kui lähtepunktile.

“Venus” alustas 1970. aastal ning sarnaselt näitusega “Naine fotokunsti” Tartus ning näitusega “Naine” Strakonices, hääbus see 1990. aastaga, sest üks esimesi asju, mis NSVL-i lagunemise järel defitsiit lakkas olemast, oli erootika.

Esialgu aga oli “Venus” ülimenukas. Korraldajate esitatud ja kunstiajaloolaste kinnitatud andmete kohaselt saatis üksnes seitsmekümnendatel aastatel kümnele “Venuse” konkursile 3000 autorit 47 riigist (kõigilt kontinentidelt) kokku 32 000 fotot. Sellest massist võeti vastu 4500 fotot ja neid näidati üheksakümne viiel näitusel, mida külastas ühtekokku üle viie miljoni inimese.

Alates esimesest, 1970. aastal toimunud konkursist, toimusid “Venus” näitused ka

ning lõpuks toimus paralleelselt konkursiga “Naine fotokunsti” ka loodusfoto konkurss, kuid üheksakümnendate toores turumajanduses ei suudetud projekti vee peal hoida.

Järjekord

Fotograafia ei olnud NSVL-is kunstiliigina tunnustatud, mistõttu ei leidunud meil ka “fotokunstnikke” ning “kutseline fotograaf” tähendas pressi-, tehase- või mõne muu asutuse fotograafi. Samas oli fotograafia kui hobi alates kuuekümnendatest riiklikult soodustatud ja nii moodustati ka Tartu Kultuurihooone juurde fotoklubi, mis seaduse silmis toimus kui rahvakunstiring.

Traditsiooniliste meediumitega kunstinäitustelt tõrjutud fotokunstnikele väljundit pakkudes kasvas Tartu Fotoklubi aga palju enamaks. Näitus “Naine fotokunsti” oma legendaarse populaarsusega on üheks tähelepanuväärseks episoodiks, mis sellest perioodist kõneleb.

Näitus “Järjekord. Üks episood Tartu fotoloost” jääb Tartu Kunstimuseumis avatuks 12. veebruarini 2023. ✘

Edasi 7. marts 1986.

Liivimaa Kroonika 5.11.1992.